

GRAND TOUR DOOR HISTORISCH LANDSCHAP

Kerdoelen onderwijs

Aan:
LEERKRACHTEN

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
9 ^e KL. NEDERLANDSCHE SPOORWEGEN. Stoomtram Gouda—Schoonhoven. 3 ^e KL.																
Jan.	Ammerstol	den Hem	Schoonhoven	Julit												
Febr.	Bergambacht	Huisweg	Stolwijk	Aug.												
Mrt.	Beijersche weg	Karnemelkstoot	Stolwijkersluis	Sept.												
April	Gouda	Koolwijk		Oct.												
Mei				Nov.												
Juni	Contramerk.	Kosteloos.	Dec.													
18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31			

Bureau voor uw geschiedenis

Achtergrond De reisboekjes een *Grand Tour door historisch landschap* zijn bedoeld voor gebruik in het middelbaar onderwijs. De gekozen onderwerpen sluiten aan op de in 2006 geformuleerde kerndoelen voor de onderbouw van het onderwijs. Ze nemen de leerlingen mee in de ontwikkelingen die plaats hebben gevonden of nog steeds plaats vinden in hun eigen woon- en leefomgeving. Op deze manier biedt het een lokaal voorbeeld van een nationaal aspect. Deze sheet biedt inzicht in de samenhang tussen de kerndoelen en de onderwerpen uit de reisboekjes. De onderwerpen van de artikelen raken meestal meerdere onderwerpen. Zo kan er een relatie zijn met (historische) maatschappelijke ontwikkelingen, natuur en milieu en aardkundige ontwikkelingen. De artikelen in de reisboekjes kunnen gebruikt worden als lokale voorbeelden bij de lessen over nationale ontwikkelingen, als uitgangspunt voor een zelfstandige opdracht voor leerlingen of als discussieaanleiding over de gevolgen van ontwikkelingen of gebeurtenissen met een relatie tussen verleden en heden.

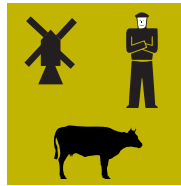
Geachte Leerkracht,

Voor u liggen de reisboekjes 'Grand Tour door historisch landschap'. Deze reisboekjes zijn bedoeld voor gebruik in het middelbaar onderwijs. De gekozen onderwerpen sluiten aan op de in 2006 geformuleerde kerndoelen voor de onderbouw van het onderwijs. De reisboekjes nemen de leerlingen mee in de ontwikkelingen die plaats hebben gevonden of nog steeds plaatsvinden in hun eigen woon- en leefomgeving. Op deze manier bieden de topics lokale voorbeelden van nationale aspecten. Deze sheet biedt inzicht in de samenhang tussen de kerndoelen en de onderwerpen uit de reisboekjes. Het betreffen suggesties voor gebruik. De onderwerpen van de topics raken meestal meerdere onderwerpen. Zo kan er een relatie zijn met (historische) maatschappelijke ontwikkelingen, natuur en milieu en aardkundige ontwikkelingen. Hierdoor zijn de topics te gebruiken als leidraad bij een les over nationale ontwikkelingen of als basis voor een zelfstandige opdracht voor leerlingen. Maar ze bieden ook voldoende houvast als discussieaanleiding over de gevolgen van ontwikkelingen of gebeurtenissen met een relatie tussen verleden en heden of om meer te leren over het gebruik van (historisch) kaartmateriaal.

Hierna volgt een overzicht van de topics en de kerndoelen waaraan deze ons inziens gekoppeld kunnen worden. Achter de topics staat tevens welke onderwerpen deze omvatten en waar de artikelen te vinden zijn.

Wilt u de artikelen beschikbaar maken voor uw leerlingen? Dat kan. U kunt gratis een pdf van de reisboekjes downloaden op de volgende websites:

www.bibliotheekrijnenvenen.nl
www.krimpenerwaard.nl
www.geschiedenisvanzuidholland.nl
www.samh.nl
www.culthis.nl/toen_anno_nu
www.izitravel.nl

Benoemde kerndoelen

De topics hebben raakvlakken met de navolgende kerndoelen.

Kerdoel 30 - De leerling leert dat mensen, dieren en planten in wisselwerking staan met elkaar en hun omgeving (milieu), en dat technologische en natuurwetenschappelijke toepassingen de duurzame kwaliteit daarvan zowel positief als negatief kunnen beïnvloeden

Kerdoel 31 - De leerling leert onder andere door praktisch werk kennis te verwerven over en inzicht te verkrijgen in processen uit de levende en niet-levende natuur en hun relatie met omgeving en milieu.

Kerdoel 37 - De leerling leert een kader van tien tijdvakken te gebruiken om gebeurtenissen, ontwikkelingen en personen in hun tijd te plaatsen. De leerling leert hierbij over kenmerkende aspecten van de tijdvakken. De leerling leert daarbij in elk geval de relatie te leggen tussen de gebeurtenissen en ontwikkelingen in de 20e eeuw (waaronder de Wereldoorlogen en de Holocaust), en hedendaagse ontwikkelingen. De vensters van de canon van Nederland dienen als uitgangspunt ter illustratie van de tijdvakken.

Kerdoel 40 - De leerling leert historische bronnen te gebruiken om zich een beeld van een tijdvak te vormen of antwoorden te vinden op vragen, en hij leert daarbij ook de eigen cultuurhistorische omgeving te betrekken.

Kerdoel 41 - De leerling leert de atlas als informatiebron te gebruiken en kaarten te lezen en te analyseren om zich te oriënteren, zich een beeld van een gebied te vormen of antwoorden op vragen te vinden.

Kerdoel 42 - De leerling leert in eigen ervaringen en in de eigen omgeving effecten te herkennen van keuzes op het gebied van werk en zorg, wonen en recreëren, consumeren en budgetteren, verkeer en milieu.

Kerdoel 44 - De leerling leert op hoofdlijnen hoe het Nederlandse politieke bestel als democratie functioneert en leert zien hoe mensen op verschillende manieren bij politieke processen betrokken kunnen zijn.

Kerdoel 46 - De leerling leert over de verdeling van welvaart en armoede over de wereld, hij leert de betekenis daarvan te zien voor de bevolking en het milieu, en relaties te leggen met het (eigen) leven in Nederland.

N.B. Alle artikelen kunnen ingezet worden om kerndoel 31 en 40 te realiseren.

Topics

Naast de onderstaande topics bevatten de reisboekjes ook verwijzingen naar historische recepten, literatuur, spreekwoorden en flora en fauna.

TITEL TOPIC	REISBOEKJE	ONDERWERP	KERND OEL
Reisboekje 1 & 2, p. 1	<i>Een landschap van ploeteren en plezier</i>	Ontginningen woeste gronden, buitenplaatsen, historische reizen en modern toerisme.	Kerdoel 30 Kerdoel 37 Tijd van regenten en vorsten (1600–1700) Tijd van wereldoorlogen (1900–1950)
Route 1 & 2, uitslaander route #1	<i>Uit het isolement</i>	Het ontstaan van de spoorlijn op het geïsoleerde platteland.	Kerdoel 42
Reisboekje 1& 2, p. 4	<i>Het hoofd boven water</i>	Ontstaan van veendorpen en de wisselende economische welvaart.	Kerdoel 30 Kerdoel 37 Tijd van steden en staten (1000–1500) Kerdoel 41
Reisboekje 1& 2, p.8	<i>Tuinbonen en zuur</i>	Ontstaan van een gespecialiseerd agrarisch gebied, de grondaanpassingen en effecten van transport.	Kerdoel 30 Kerdoel 37 Tijd van regenten en vorsten (1600–1700)/ tijd van wereldoorlogen (1900–1950) Kerdoel 42
Reisboekje 1& 2, p. 12	<i>Schoot en de waterwolf</i>	Veenontginningen en de effecten van overexploitatie van de bodem.	Kerdoel 30 Kerdoel 37 Tijd van steden en staten (1000–1500)/ tijd van regenten en vorsten (1600–1700) Kerdoel 41
Reisboekje 1& 2, p. 19	<i>Hete vuren</i>	Ontstaan van gespecialiseerde nijverheden in relatie tot andere nijverheden, economische ontwikkelingen, effecten industrialisatie en transformatie gebieden.	Kerdoel 37 Tijd van steden en staten (1000–1500)/ tijd van wereldoorlogen (1900–1950)
Reisboekje 1&2, p. 15.	<i>Uit het oog...</i>	Vergeten beroepen met een sterke relatie tussen mens en natuur	Kerdoel 30
Reisboekje 1& 2, p. 21	<i>Leven op de rand van een badkuip</i>	Droogmakerijen en landschappelijke kenmerken.	Kerdoel 30 Kerdoel 37 Tijd van burgers en stoommachines (1800–1900) Kerdoel 41
Reisboekje 1& 2, p. 24	<i>Op weg naar de kerk</i>	Kerkdorpen en kerkgangers over lange afstanden, landschappelijke elementen van een gechristianiseerde landschap.	Kerdoel 37 Tijd van monniken en ridders (500 – 1000) Kerdoel 41
Reisboekje 1& 2, p. 27	<i>Pompen of verzuipen</i>	Het ontstaan en de werking van molenviergangen, relatie met gebruik land na droogmaking.	Kerdoel 30 Kerdoel 37 tijd van ontdekkers en hervormers (1500–1600)/ tijd van regenten en vorsten (1600–1700)

REISBOEKJE	TITEL TOPIC	ONDERWERP	KERNDOEL
Reisboekje 1 & 2, p. 30	<i>Kleur bekennen</i>	Kleur als uiting van welvaart en geloofsovertuiging: non-verbale communicatiemiddelen	
Reisboekje 1 & 2, p. 32	<i>Afgekleide oevers en dakpannen</i>	Geografische ligging van industrie, relatie met natuurlijke grondstoffen en positie arbeiders.	Kerdoel 30 Kerdoel 37 Tijd van burgers en stoommachines (1800–1900)
Reisboekje 1 & 2, p. 36	<i>IJs, friet en een Romeins fort</i>	Relatie ontstaan Romeinse forten en landschap, opbouw van een Romeins fort in Nederland.	Kerdoel 30 Kerdoel 37 Tijd van Grieken en Romeinen (3000 v.Chr.–500 na Chr.) Kerdoel 42
Reisboekje 1 & 2, p. 43	<i>Een landschap op de grens</i>	Verdediging van steden en landen met gebruik van het oorspronkelijke of gemaakte landschap.	Kerdoel 37 Tijd van steden en staten (1000–1500)/ tijd van regenten en vorsten (1600–1700)/ Tijd van wereldoorlogen (1900–1950)
Route 1 & 2, uitslaander route 2	<i>Dit is de dag voor Boskoop</i>	Ontstaan treinspoor en discussie openbaar vervoer versus auto aan het begin van de twintigste eeuw.	Kerdoel 42
Reisboekje 1 & 2, p. 45	<i>De oude Rijn, arbeid en plezier</i>	De rivier als belangrijke initiator voor ontwikkelingen op verschillende economische en maatschappelijke ontwikkelingen.	Kerdoel 37 Tijd van steden en staten (1000 – 1500)/ tijd van regenten en vorsten (1600 – 1700)
Reisboekje 1 & 2, p. 49	<i>Sporen van WOII</i>	De Tweede Wereldoorlog, verdedigingswerken met gebruik van bestaand landschap.	Kerdoel 30 Kerdoel 37 Tijd van wereldoorlogen (1900–1950)
Reisboekje 1 & 2, p. 51	<i>Geen Boom te veel</i>	Historisch gebruik van groenvoorzieningen voor het oplossen van klimatologische en praktische problemen.	Kerdoel 30
Reisboekje 1 & 2, p. 55	<i>Op zoek naar werk</i>	Positie landarbeiders en de opkomst van arbeidsimmigranten.	Kerdoel 37 Tijd van burgers en stoommachines (1800–1900) Kerdoel 44
Reisboekje 1 & 2, p. 58	<i>Een Hollands tuincentrum</i>	Gevolgen historische keuzes voor huidige economische ontwikkeling van gebieden, ontstaan van sierteelt en rol openbaar vervoer/ zakelijk vervoer voor economische ontwikkelingen.	Kerdoel 30 Kerdoel 37 Tijd van regenten en vorsten (1600–1700)/ tijd van burgers en stoommachines (1800–1900)
Reisboekje 1 & 2, p. 64	<i>De scheiding van water en macht</i>	Eerste democratische ontwikkeling bij de hoogheemraadschappen, samenstel bestuur en verdeling van de macht.	Kerdoel 37 Tijd van steden en staten (1000–1500) Kerdoel 44

REISBOEKJE	TITEL TOPIC	ONDERWERP	KERND OEL
Reisboekje 1 & 2, p.68	<i>De vergeten plek</i>	Gevolgen van ontvenen voor het landschap.	Kerdoel 30 Kerdoel 37 Tijd van burgers en stoommachines (1800–1900) Kerdoel 41
Reisboekje 3, p. 77	<i>Een landschap van vooruitgang</i>	Industriële en infrastructurele innovaties met gevolgen voor het landschap.	Kerdoel 30 Kerdoel 37 Tijd van burgers en stoommachines (1800–1900)/ tijd van wereldoorlogen (1900–1950)/ tijd van televisie en computer (1950–heden) Kerdoel 42
Reisboekje 3, p. 83	<i>Middeleeuws wegennet</i>	Ontwikkeling infrastructuur in relatie tot politiek.	Kerdoel 37 Tijd van steden en staten (1000–1500) Kerdoel 41 Kerdoel 44
Reisboekje 3, p. 86	<i>Veiligheid in de stad</i>	Ontstaan van (elitaire) veiligheidsdiensten in de historische stad.	Kerdoel 37 Tijd van steden en staten (1000–1500) Kerdoel 41
Reisboekje 3, p. 88	<i>Politiek, pragmatisme en pure pech</i>	Streven naar economische ontwikkeling, geopolitieke effecten, landschappelijke gevolgen.	Kerdoel 37 Tijd van burgers en stoommachines (1800–1900) Kerdoel 41
Reisboekje 3, p. 94	<i>De man en zijn eend</i>	De ontwikkeling van de eendenkooi en de huidige positieve effecten voor natuur.	Kerdoel 37 Tijd van burgers en stoommachines (1800–1900) Kerdoel 41
Reisboekje 3, p. 97	<i>Functioneel landschap</i>	Ontwikkeling cultuurlandschap veenweidegebied en ecologische effecten op de lange termijn.	Kerdoel 30 Kerdoel 37 Tijd van steden en staten (500–1000) Kerdoel 41 Kerdoel 42
Reisboekje 3, p. 102	<i>De vruchten van de koe</i>	Harde kaas als exportproduct en effecten daarvan op landschap.	Kerdoel 30 Kerdoel 37 Tijd van steden en staten (500–1000)/ tijd van ontdekkers en hervormers (1500–1600) Kerdoel 41 Kerdoel 42
Reisboekje 3, p. 105	<i>Aanpassingsvermogen</i>	Ontstaan van het landschap en het gebruik door de mens.	Kerdoel 30 Kerdoel 37 Tijd van jagers en boeren (tot 3000 v. Chr.) Kerdoel 41

REISBOEKJE	TITEL TOPIC	ONDERWERP	KERNDOEL
Reisboekje 3, p. 107	<i>Tussen welvaart en armoede</i>	De positie van vissers langs de Lek, economische gevolgen vervuiling en overbevissing.	Kerdoel 30 Kerdoel 37 Tijd van steden en staten (1000–1500)/ tijd van pruiken en revoluties (1700–1800)/ tijd van burgers en stoommachines (1800–1900) Kerdoel 42 Kerdoel 46
Reisboekje 3, p. 111	<i>De eeuwige bedreiging</i>	Leven met het wassende water in de grote rivieren, gevaren en gevolgen.	Kerdoel 30 Kerdoel 37 Loopt over de verschillende tijdvakken heen. Kerdoel 42 Kerdoel 46
Reisboekje 3, p. 114	<i>Bolwerk van moderne devotie</i>	Eerste modernisering van het katholieke geloof in de Late Middeleeuwen.	Kerdoel 37 Tijd van steden en staten (1000–1500)/ tijd van ontdekkers en hervormers (1500–1600)
Reisboekje 3, p. 118	<i>Jeugdherinneringen</i>	Herinneringen van een ooggetuige van de spoorlijn Gouda → Schoonhoven, voorbeelden van het leven net voor en tijdens de WOII.	
Reisboekje 3, p. 121	<i>Bescherming van Holland</i>	Oude Hollandse Waterlinie	Kerdoel 37 Tijd van regenten en vorsten (1600–1700)/ tijd van pruiken en revoluties (1700–1800) Kerdoel 42

Bronnen

In het bijgaande bronnenoverzicht en in de noten van de reisboekjes zijn verwijzingen opgenomen naar websites en literatuur die voor verdieping van de stof kunnen zorgen. De hieronder opgenomen websites van archiefdiensten en musea hebben veel historisch bronnenmateriaal, kaartmateriaal en afbeeldingen op de site staan om te raadplegen en soms gratis te downloaden. Het nationaal archief biedt ook een groot aantal historische kaarten en afbeeldingen die gebruikt kunnen worden als verrijking van lessen of als materiaal voor opdrachten. Als laatste kan ook gebruik worden gemaakt van afbeeldingen in het rijksmuseum. Hier zijn ook een groot aantal historische afbeeldingen te vinden.

Informatie

Voor vragen over de reisboekjes kunt u contact opnemen met:

Toen_anno_nu

Linda Driesen: 06 247 85 589

Arthur Meyer: 06 229 80 670

toen_anno_nu@calthis.nl

Een selectie van websites archieven/historische bronnen

www.delpher.nl

In Delpher vindt u miljoenen gedigitaliseerde teksten uit Nederlandse kranten, boeken en tijdschriften die u allemaal woord voor woord kunt doorzoeken.

geheugen.delpher.nl

Deze site biedt honderdduizenden afbeeldingen van kunstwerken, fotografie en design uit meer dan 100 Nederlandse musea, archieven en bibliotheken.

www.dbnl.nl

Digitale bibliotheek voor de Nederlandse Letteren. Deze site bevat vooral (historische) literatuur en naslagwerken.

www.gahetna.nl

Het nationaal archief biedt veel kaartmateriaal en afbeeldingen. Een groot deel van de afbeeldingen en kaarten is vrij te gebruiken en te downloaden.

www.samh.nl

Het Streekarchief Midden-Holland biedt naast digitale informatie een openbare studiezaal waar veel naslagwerk te vinden is.

www.gemeentearchief.alphenaandenrijn.nl

Het gemeentearchief van Alphen aan den Rijn heeft veel nalsag (op afspraak). Op de site staat ook veel achtergrondinformatie.

www.erfgoedleiden.nl

Erfgoed Leiden en omstreken is het archief voor Leiden en vele aangrenzende gemeenten, zoals Nieuwkoop. Op de site is achtergrondinformatie te vinden en afbeeldingen uit de gebieden. De beeldarchieven van de gemeente Nieuwkoop zijn anno 2020 (nog) niet gedigitaliseerd.

www.utrechtsarchief.nl

Het Utrechts archief heeft vooral veel historische afbeeldingen, waaronder over de spoorlijnen.

www.geheugenvannederland.nl

Een website met een breed assortiment aan artikelen over de geschiedenis van Nederland in verschillende tijden.

geschiedenisvanzuidholland.nl

Website waar vooral informatie te vinden is over het ontstaan van de Provincie Zuid-Holland en de erfgoedthema's Atlantikwall, landgoederenzone, Limes, trekvaarten. Oude Hollandse waterlinie, de Waterdriehoek en Goeree-Overflakkee. Ook bevat deze pagina een onderwijspagina waarop materiaal te downloaden is.

www.beeldbank.cultureelerfgoed.nl

De website van de Rijksdienst voor cultureel erfgoed bevat veel afbeeldingen van gebouwen en dorpsgezichten, maar bevat ook bouwtekeningen, restauratietekeningen en de kadastrale minuut van 1811–1832.

archieff.zuid-holland.nl

Het archief van de provincie Zuid-Holland biedt vooral kaarten, films en afbeeldingen van infrastructurele werken. Veel hiervan is gratis te downloaden en rechtenvrij te gebruiken.

www.schielandendekrimpenerwaard.nl/over-ons/historie

Op deze site is veel informatie te vinden over de historie van het hoogheemraadschap en hun ontwikkeling. Ook is hier beeldmateriaal te vinden.

www.rijnland.net/over-rijnland/erfgoed/archieven-en-collecties

De site bevat uitgebreide informatie over de ontwikkeling van het Hoogheemraadschap Rijnland.

www.rijksmuseum.nl

De rijksstudio van het Rijksmuseum biedt interessante afbeeldingen van allerlei historische gebeurtenissen en activiteiten.

Grand Tour door het Landschap is een project dat voortbouwt op de doelstellingen van het in 2018 gelanceerde succesvolle project Zuid-Hollandse Archeologie en Aardkunde voor het Publiek (ZHAAP). Het huidige voorstel is een samenwerking tussen de stichting DOE21 en toen_anno_nu (Linda Driesen en Arthur Meyer).

Het project richt zich op alle aspecten van het ontstaan van het landschap, zowel zichtbaar en onzichtbaar en koppelt daarbij grote vraagstukken uit verleden en heden aan het landschap. Dit gebeurt onder meer door een onderwijsprogramma voor het voortgezet onderwijs en een duurzame erfgoedroute voor jong en oud, die het traject van de voormalige spoorlijn volgt). Met een caleidoscopische blik benaderen we op journalistieke/wetenschappelijk wijze de topics1) die we in de boekjes beschrijven. Themas zijn archeologie, geologie, erfgoed en immaterieel erfgoed. Kortom de ontwikkeling van de mentaliteit van het landschap en zijn bewoners.

Het project wordt mede mogelijk gemaakt door financiële ondersteuning van de Provincie Zuid-Holland, de gemeente Krimpenerwaard, het erfgoedfonds van de gemeente Alphen aan den Rijn, het Prins Bernard Cultuurfonds en het Streekfonds Krimpenerwaard.

Idee/concept, projectmanagement/redactie:
Toen_anno_nu: Linda Driesen_Arthur Meyer

Gratis als pdf te downloaden via:

www.bibliotheekrijnenvenen.nl
www.krimpenerwaard.nl
www.geschiedenisvanzuidholland.nl
www.samh.nl
culthis.nl/toen_anno_nu
www.izitravel.nl

zoekterm: grand tour door historisch landschap

